

Загьсчир советин йосна төлө ноолдлгьнд

Көк тенгсин ар көвөгьэр баядг загьсчирт болхла баядл-джиргьлднй Аадрхи балгьси цаньго ик нильчтэ баясмн. Тиигад чиги мана орн-нутгт Февральск революц, энунэ даруд Октябрьск революц болсн заамд, тенгс көвөн күч-көлсч олн амтн, тедн дотр хальмгуд, Аадрхид юн болджа-хинь соньмсдж заньг авад, Көк тенгсин ар көвөн загьс-на промысленности тер хогл балгьсна көдлмшчирин кедж йовх ноолданд оньган тавьцхасмн. Советин йосна төлө Аадрхнэ пролетариатин кедж йовсн ноолданд, мухлалгьнд да-джрулдджасн олн угата хальмг загьсчирин оньнь ти-гдж тусдж, дьрхн хаджу-таш-уднь болджах тер ноолдан үзмдгтэ тодрха үлгүр теднд болсми. "Эврэ" даджрачирин, нойн, зяаснь, теегин баячуд болн купчэр—загьсчирин өмнэс ноолда кедж, теднэс ягьдх хагьцх хаалгьд заавр болтв. 1918 джилин эклцэр Аадрхнд советин йосн батрна хөбт бийдн, мана хальмгин аймг болн нутгудар түрүн Совет-мүд бас гарцхав. Урднй Янд-гьа Мацга нутг нергэ, ода Астраханск областин Лиманск районд, 1918 джилин зунин түрүнд советин йосн батрдж тогтсми. Тиигхд Далвнй се-лэн деер нутгин ах йосн бол-дж көдлмшч, салдс, крестьян болн загьсчир улсин депутат-рин Совет гидж бүрдлэ.

Совет бүрдм цацу, урдк ца-гт хаана пристав гидж халь-мгуд деер йос барджасиг уур-улв. Нойн-зэасньүдин болн баячудин угатэ хальмгудт эзн-нойн болдж даджрдгин күчн бас буурв. Керенскин цага йосн болхла, эдниг төрүц көндэсн юмн биш. Шин гарсн йосн—Советмүд цааранднь болхла Улан Церг бүрдэлгь-нэ көдлмшт дөн-нөкл болл-гьарн ик нильчтэ болсми.

Урдк Яндгьа-Мацга нутгт Улан Цергт хальмгудиг эклдж авлгьн 1918 джилин намрар болсми. Эн көдлмш бүклдэн шинькэн бүрдсн Советин ну-ргьн деер тавгддж кедсн бол-лдг. Тер бийнь хальмгуд Улан цергт түрүн болдж мордлгьн бүрдэмдгтэ саянар кедсми. Тиигхт нутгин военком баясн, нутгин Советин член үр Х. М. Джальков йосга революцин цагин баядлэ ирцүлдж, ик

көдлмш кедж йовсн болдг. Цергт авгдсн хальмг загьсчир улс цугтан Саратов балгьсна дьршидр, Х. Б. Кануков болн В. А. Хомутников хойран гар-дэрар бүрдэгдсн, хальмгин не-гдгч революционн полкд орц-хасмн. Теднэ кесгнь хөбт бий-днй гражданск даянэ фронтд йовцхадж, нерирн туурцхав.

1918 джилин намрар Улан Цергин Омн-үзгин фронтин 11-ч болн 12-ч айрмсамрлгьнд гарч ирцхав. Эдн Яндгьа-Мац-га нутгин селэд болн хотду-дар зогсцхасмн. Эдниг тосдж авад, баях газр-баярар тегл-гьиг нутгин күч-көлсчир, Со-ветин гардэрар, лиггэ-дарага-гьар кедьсми. 11-ч айрмин штабнь Аадрхнд баядг, цуг даянэ халхин көдлмшиг Иджл голин дээд кээгьир. Күч-көлснэ болн Харслтин Советин Уполномоченн үр С. М. Ки-ров тиигхд гарддж йовсми. Улан цергин бүкл хойр айрмиг дьчн-зозлньгас теглгдж авч гархднй нутгин күч-көлсчир ик сэн дөн-нөклдэн кургцхав. Хот-хослар, түлэгэр болн нань чиги тоотар айрмсиг теглгь-нэ тускар штабас ирсн заквр цаг түдтго чикэр күцгдгдт билэ.

1919 джилд урдк Яндгьа-Мацга нутгар хальмгудиг бо-лн орсмудиг делгү Улан цер-гт авлгьна хойрдгч мобили-зац болсми. Хальмгудас ик олн улс хальмг полкд орул-гддж дгдлэ. Эн мобилизац чигн саянар кедгв. Терүгинь ним үлгүр үзүлнэ: цергт ав-гдсн хальмг улсас 6000 шаху күн Күч-көлснэ болн Харслтин Советин тогтаварар. загьс ань-ндж, Улан цергт орулдж дгх көдлмшт үлдэгдсми.

Тер цагт болсн йилгьү тем-дгтэ уүлдврин негнь—манахн ташуд Коммунистическ партин ячейк бүрдлгьн баясмн. "Иджл голин бахлур газртнь зуг негкн коммунист күн үлдг болв чиги Аадрхн со-ветск баясмн, советск болдж үлдхнь чигн лавта,"—гидж С. М. Киров красноармейчирин хург деер келсми. Тиигад чиги манахн ташуд гарсн түрүн партиин ячейкс ленинец-ре-волюционер С. М. Кировин седвэрэр, зааврар бүрддж гарцхав. 1918 джилин декабрь сард Далвнй селэн деер 13 күн цуглрвдн. Тедн ним улс билэ: Котвыков Т. Д., Джаль-

ков Х. М., Церенов Э. Г., Са-нигаджиев Д. С., Чолбанов Э. Г., Хотлин С. Г., Мукаев Б. М., Брыков М. И., Арака-ев Б. Г., Халгаев М. Х., Май-оров Б. Г., С-Гаряев Б. У. болн Надбитов Э. Г. РКП (б)-н партиин ячейк бүрдэх шиидвр гаргьад, цугтан бичгдвдн. Удл уга, тер даруднь РКП(б)-н Аадрхнэ губком ма-на ячейкин батлв, тиигад бидн алдр Ленинэ большевистск пар-ргин члед болвдн.

Цаг тиигхд даянэ көлтэ баясмн. Тер төлөд, цуг мана көдлмш фронтин некрүр тусхагдг билэ. Рволюц буру-шалдж боссн хортдудла ноолда кехин кергт Далвнй деер эврэ сэн дурар мөрнэ цергин отряд гарсн, тенүнд мана партич-ейк бүклдэн орв. Мана партиин ячейкин нег член, даянэ эрд-мгэ М. И. Брыков тер отрядин командирг шиндгв. 11-ч айр-мин штаб мана отрядиг гарддж, дэ кех даалгьвр дгдг баясмн. Мана кесгм бидн С. М. Киро-винг үздж, соньсдж йовсми, зярмснь болхла харгьад ши-шлнй заавр, даалгьвр чигн авцхадж йовб.

Мана мөрнэ цергин отряд, 11-ч айрмин зерглэнд йовдж Деникинэ айрмд орлд Драцен-ко генералин болн Түмнэ ной-на церглэ дэ келгьнд орлцла. Аадрхиг авад, Далвнйгас хол биш, Иджл гол деер баях за-гьсна салг болн порт Оранже-рейнд Көк тенгсин даянэ улан флотилин штаб зогсджа-сиг кел бархэр тедн седсми. Болв тер седвэрнй күцсн биш. 11-ч айрмин баатр цергс дшэ-тнэ зураг салвддж эвдэд, Дра-ценко генералиг Түмнэ ной-тагьинь болн наадк чигн Со-ветин дшэтирлэ хамцулдж, Хальмг газрас уга кедж көбв.

Ода мана алдр орн-нутг коммунизм тосхлгьна хаалгь-ар баттагьар уралан йовдж йовна. Бидн, хальмгудин көг-шн коммунистир, Улан гвар-дейц улс, Советск Союзин 40 джилин эргцд барсн агьу ик диилврмүд үзэд, икэр байрлна-вдн. Эн цагин саяхн джиргьл-баядл эврэн ирсми биш. Энунэ төлө ноолдан болад, кесг дакдж цусн чигн асхрсми. Ноолдана экнд йовдж, коммунизм тосх-лгьна сүүрин түрүн чолус тавь агьу ик айрн төр мадн деер тусла.

Э. Г. НАДБИТОВ,

Улан гвардеец йовсн күн.